

Dr hab. Maciej Ząbek, prof. UW
Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej
Uniwersytetu Warszawskiego

Ocena rozprawy doktorskiej mgr Dobrochny Olszewskiej
pt. *Tożsamość i kultura mniejszości chińskiej na Bali, w latach 1949-2015,*
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosława Golona
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu 2018

Przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska Pani mgr Dobrochny Olszewskiej, to interesujące i rzetelne dzieło oparte na własnych badaniach terenowych Autorki. Doktorantce udało się postawić ciekawy i oryginalny problem badawczy dotyczący funkcjonowania mało znanej grupy mniejszości chińskiej Tionghoa na urokliwej i wielokrotnie już opisywanej wyspie Bali w odległej Indonezji. Praca wprowadza nas w historię i kulturę tej diaspory, jej relacje z pozostałą ludnością wyspy, pokazuje jej wpływy na kulturę balijską i adaptacje tej ostatniej w kulturze chińskiej. Podejmuje temat instytucji wspomagających trwanie chińskich tradycji kulturowych i łączących ją więzi etnicznych.

Dzieło nie jest przesadnie ogromne ale wystarczająco obszerne. Liczy 243 s. tekstu, do których dochodzi obszerna bibliografia, na którą składa się ponad 200 pozycji, uwzględniających najprawdopodobniej całe piśmiennictwo dotyczące wspomnianego tematu. Warto podkreślić, że Autorka porusza się swobodnie nie tylko w polskiej i anglojęzycznej literaturze dotyczącej studiów etnicznych, ale sięga również po pozycje w języku niderlandzkim i indonezyjskim związanych bezpośrednio z podjętym tematem.

Rzeczą niezmierniej wagi jest, że jak już wspomniałem, praca powstała w oparciu o rzetelne studia terenowe przeprowadzone podczas trzech pobytów doktorantki na Bali zgodnie z najlepszymi wzorcami badań etnograficznych. Zauważyć też trzeba, że prace swe prowadziła sama, a jej pobyt na tej wyspie został poprzedzony wcześniejszymi badaniami do pracy magisterskiej na Sumatrze i nauką języka indonezyjskiego, co zapewne przyczyniło się do zniwelowania bariery językowej. Dysertacja ta nie jest więc dziełem przypadkowym powstałym pod wpływem chwilowych fascynacji, stanowi zwieńczenie znacznie dłuższego okresu zainteresowań i studiów w tym regionie, co także należy docenić. Fakt, że doktorantka gruntownie zapoznała się z literaturą przedmiotu i włożyła wiele wysiłku w pozyskanie

własnego materiału badawczego w odległym geograficznie regionie świata, zasługuje samo przez się na uznanie i sprawia, że można ją już zaliczyć do wybitnych znawczyń Indonezji.

Nie ma jednak rzeczy doskonałych i tak trzeba zauważyć, że nie opisała dokładnie całego procesu powstawania swojej wiedzy antropologicznej i nabywania doświadczenia etnograficznego w terenie. Brakuje tu, zwłaszcza przy opisie badań pewnej refleksyjności, do której we współczesnych pracach etnologicznych przywiązuje się znaczenie. Uchybieniem jest też brak w załącznikach przedstawienia kwestionariuszy pytań, według których prowadziła swoje wywiady czy choćby ogólnych dyspozycji badawczych, tym bardziej, że wspomina o prowadzeniu wywiadów częściowo ustrukturalizowanych, które musiała przecież wcześniej sobie przygotować. Nie podaje też dokładniejszych danych o swoich rozmówcach, choć nie jest to przypadek, w którym zachodzi konieczność ich szczególnej ochrony. Nie wychodzi też w swej narracji z pozycji autorytetu etnograficznego. Nie do końca mamy tu do czynienia z całkowitą przezroczystością procesu badania.

*

Sam tytuł pracy został sformułowany poprawnie. Zapowiada, że rozprawa dotyczy współczesnej tożsamości mniejszości chińskiej na Bali, co wpisuje ją w ramy przede wszystkim antropologii etniczności, jednego z klasycznych, choć obecnie już trochę zaniedbywanych kierunków etnologii. Dziś, kiedy badania na temat wszystkich możliwych rodzajów mniejszości są bardzo popularne, nie dostrzega się często ponownie tych podstawowych – mniejszości etnicznych. Na podstawie przeglądu dokonanego przez Autorkę stanu badań, które dokładnie prezentuje, możemy uznać, że dotychczasowe studia dotyczące tego zagadnienia bynajmniej nie przyniosły wyczerpujących opracowań i analiz. Reasumując dokonany przez nią wybór tematu pracy oraz przedstawionej problematyki na pewno był uzasadniony.

„Wstęp” również nie budzi moich większych zastrzeżeń. Zawiera wprowadzenie w problematykę, omówienie źródeł, prezentację metody i struktury pracy. Nie dość jednak klarownie został przedstawiony sam jej cel. Dopiero przy omawianiu treści poszczególnych rozdziałów, na 25 s. dowiadujemy się, że jest nim właściwie chęć ukazania, czym jest obecnie chińskość na Bali. Gorzej, że doktorantka w zasadzie nie formułuje innych pytań badawczych ani nie rozwija założeń teoretycznych związanych ze studiowanym zagadnieniem etniczności. Podjęcie takiej próby, należy zazwyczaj do zasadniczych wymagań stawianych dysertacjom doktorskim, które nie powinny ograniczać się tylko do opisu pewnej sytuacji ale być pogłębioną analizą postawionego problemu. Nie oznacza to oczywiście, że tej analizy całkiem

nie ma w przedstawionej rozprawie, tyle tylko, że problem powinien zostać postawiony na samym początku i zostać bardziej rozwinięty i uzasadniony. Inaczej nie do końca wiemy, co w zasadzie doktorantka pragnęła udowodnić.

*

Rozprawa jest jednak, jak już wspomniałem, dość bogata treściowo, widać w niej pracę terenową. Autorka podaje liczne szczegóły, choć jako recenzent nie będący specjalistą od kultury chińskiej ani balijskiej powstrzymam się od oceny trafności tych spostrzeżeń.

Praca zbudowana została nie licząc wstępu, z czterech zasadniczych rozdziałów, podzielonych na liczne podrozdziały. Struktura ta jest zasadniczo przejrzysta, logicznie poprawna, ułatwiająca czytelnikowi poruszanie się po całości pracy. We wstępie Autorka wprowadza czytelnika w tematykę badań i subdyscyplinę przedmiotu, jaką jest w jej przypadku antropologia etniczności, bez zarzutu streszczając występującą w nich problematykę oraz poprawnie definiując poszczególne pojęcia.

W rozdziale pierwszym bardzo interesująco przedstawia historię migracji Chińczyków na tereny współczesnej Indonezji i szereg towarzyszącym tym ruchom ludnościowym w Azji Południowo-Wschodniej kontekstów politycznych. Ta historyczna synteza napisana jest na ogół z zachowaniem pewnej dyscypliny myślenia i wywodu. Można tylko powiedzieć, że niektóre partie jej pracy są bardziej historyczne niż antropologiczne, co jednak nie powinno dziwić. Trochę tylko szkoda, że Autorka nie wykorzystała dorobku teoretycznego studiów migracyjnych, nie wprowadziła do niej terminologii z tego zakresu, ani nie odwołała się do żadnych ze znanych teorii tłumaczących procesy migracyjne, które mogłyby wzbogacić jej analizę historyczną interesujących ją procesów tożsamościowych, takich chociażby, jak koncepcja sieci społecznych, kapitału społecznego czy transnacionalizmu.

Rozdział drugi to zarys historyczny pobytu ludności chińskiej na Bali. W odniesieniu do niego także nie wnoszę uwag merytorycznych. Odwołując się jednak do wspomnianych studiów migracyjnych, zaskakuje mnie, że termin „diaspora”, który jak się wydaje trafnie opisuje cechy społeczności chińskiej na Bali, w całym tekście pojawia się tylko dwukrotnie (pomijając dwa inne przypadki, w których występuje on w tytułach cytowanych publikacji), a doktorantka nie odwołuje się nigdzie do wyników antropologicznych studiów nad pluralistycznymi społecznościami, które powstały wyłącznie dzięki procesom migracyjnym. Brakuje analizy porównawczej. Przydałaby się odpowiedź na pytanie, czym różni się diaspora chińska na Bali od innych diaspor, choćby nawet także chińskich ale np. w Ameryce. Studia zresztą na temat tak klasycznych diaspor, jak żydowska czy ormiańska też by mogły

dostarczyć doktorantce wielu inspiracji w badaniach na Bali. Nie brakuje przecież na ten temat literatury. Jest to o tyle istotne, że jak opisuje Autorka, etnos chiński na Bali poza łączącą go wspólnotą pochodzenia i jak się wydaje wspólnotą podzielanych wartości, nie wyróżnia się już spośród ogółu ludności balijskiej ani własnym językiem ani religią. Zdaniem zaś niektórych badaczy, tego typu grupy z tradycyjnie pojmowaną etnicznością typu „plemiennego” czy rdzenną etnicznością w państwach wielonarodowościowych, mają już niewiele wspólnego. Praca niestety w ogóle nie dotyka problemu „mniejszości etnicznych” pochodzenia migracyjnego, a to jest właśnie jeden z tych teoretycznych aspektów, które doktorantka mogłaby rozwinąć. Na ile w ogóle mniejszość chińska na Bali jest tego typu mniejszością? A jeśli jest, to czym ta etniczność różni się od etniczności takich mniejszości w Indonezji, jak np. Papuasów z Irianu Zachodniego, Bataków z Sumatry czy Dajaków z Kalimantanu? Czym mniejszości pochodzenia migracyjnego różnią się od tzw. ludów tubylczych? Na ile z perspektywy jawajskiej dominacji i nacjonalizmu indonezyjskiego robi się różnicę między mniejszościami migracyjnymi a rdzennymi?

Problematyce relacji mniejszości chińskiej z miejscową ludnością balijską poświęcony jest głównie rozdział trzeci, najobszerniejszy i kluczowy z perspektywy celu rozprawy, w którym mgr Dobrochna Olszewska analizuje w kontekście historycznym funkcjonowanie kulturowych wyróżników chińskości w codziennym życiu Tionghoa, jak np. placówek edukacyjnych, promocji nauki języka mandaryńskiego (obcego od początku dla migrantów z południowych Chin), działalności lokalnych liderów podejmujący wysiłki w celu ochrony dziedzictwa chińskiego. Wydaje się, że więcej miejsca można było poświęcić także chińskiej kuchni i architekturze. Odczuwa się brak rozwinięcia wielu z tych wymienionych kwestii. Autorka koncentruje się natomiast na praktykowanych przez diasporę religiach, obrzędach świątynnych, które z pewnością są jedne z kluczowych, gdyż wspomagają poczucie więzi etnicznych ale i ułatwiają komunikację i integrację z miejscową ludnością. Podobnie też sporo miejsca poświęca funkcjonowaniu rodziny, praktykowaniu świąt dorocznych i przekazywaniu w ich ramach wiedzy kulturowej. Dużo pisze również na temat praktyk małżeńskich w tym związków mieszanych i postawach wobec nich chińskich rodziców. Rozdział ten mogłaby wzbogacić bardziej wnikliwsze z problematyzowanie tego, co spaja ze sobą mniejszość chińską na Bali, niezależnie od jej miejsca pochodzenia, stażu imigracyjnego, akulturacji, pozycji społecznej czy zwartości rezydencjalnej i integracji z pozostałą ludnością Bali. Niemniej jednak jest to niewątpliwie najbardziej interesująca, oparta na własnych studiach terenowych część pracy doktorantki, choć widać z góry, że jest ona lepszą etnografką niż antropolożką.

Kończąc pragnę z głębokim przekonaniem wyrazić opinię, że rozprawa doktorska mgr Dobrochny Olszewskiej pt. *„Tożsamość i kultura mniejszości chińskiej na Bali, w latach 1949-2015*, jest pracą samodzielną, ciekawie napisaną i wiele wnoszącą do naszej wiedzy z zakresu historii chińskiej diaspory w Azji Południowo-Wschodniej oraz stosunków etnicznych panujących w Indonezji. Jest poprawna metodycznie i erudycyjnie pod względem merytorycznym. Podniesione w recenzji zastrzeżenia, czy wątpliwości mogą być przedmiotem dyskusji. Autorka jednak bez żadnych wątpliwości zrealizowała stawiany cel. W związku z powyższym stwierdzam, że **rozprawa ta spełnia wymogi stawiane pracy doktorskiej, a jej Autorka kwalifikuje się do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**